

méně často. Překvapivě málo dotázaných uvedlo, že jim výchova malých dětí komplikuje možnosti vzdělání.

V souvislosti se zaměstnáním jsme se zajímali i o *čerpání neplaceného volna*. 13 % dotázaných (24 % v souboru mladých žen) mělo v roce 1976 neplacené volno. Ženy vybíraly volno třikrát častěji než muži. Dotázaní, kteří měli neplacenou dovolenou, čerpali průměrně 1—2 týdny na osobu za rok. Nejčastěji dotázaní vybírali volno na opatrování nemocného dítěte (62 %), v souboru mladých žen 73 %.

Výzkum si nekladal vyšší cíle než deskripce zkoumané problematiky, postižení stavu veřejného mínění o problémech rodiny, dětí, o postavení a úloze ženy. Je přirozené, že výsledky jednoho šetření nejsou samy o sobě dostatečným podkladem pro hlubší analýzu. Stranické orgány na základě požadavku *Československého svazu žen* zařadily proto do plánu výzkumných prací *Ústavu pro výzkum veřejného mínění* pravidelné sledování otázek rodiny, dětí a ženy, aby mohlo být postupně a systematicky zmapováno mínění veřejnosti o těchto závažných celospolečenských otázkách. Na základě tohoto plánu byl v roce 1977 realizován výzkum veřejného mínění *Účast žen ve veřejném životě* a v současné době Ústav pro výzkum veřejného mínění připravuje další šetření, které bude zjišťovat názory obyvatel k otázkám úlohy a postavení ženy v rodině.

Eva Čáková

### Jak si děti představují ideální bydlení

V urbanisticko-sociologické praxi se nesetkáváme často s potřebou zjistit názory nejmladší generace na to, kde, jak a v jakém prostředí by chtěla bydlet. Tyto mezery v naší znalosti dětského světa jsme si uvědomili při natáčení seriálu o životním způsobu pro mládež v Československé televizi Brno. Zjistili jsme, že víme jen velmi málo o tom, jaký je vztah dětí k prostředí, ve kterém žijí, k domu, bytu, hřišti, dvoru a že jen velmi málo známe přání, názory a aspirace generace 11—15letých, kteří se v třetím tisíciletí stanou hlavními uživateli domů a bytů, které stavíme dnes.

Zúčastnili jsme se několika skupinových besed s dětmi základních devítiletých škol v Brně a uvědomili si, do jaké míry nám svět dětských přání a snů zůstává utajen a kolik informací o působení životního prostředí na člověka necháváme nepovšimnutých. Předvýzkum nás také upozornil, že nejlépe je dát dětem možnost vybrat si způsob projevu.

Rozhodli jsme se, že srovnáme názory dětí na bydlení ve městech a na venkově. (1) Abychom dostali co nejpravdivější informace ze světa dětských potřeb, názorů a přání, užili jsme méně obvyklou techniku sociologického poznání — kresby a slohové práce.

Naše obavy, že se nedokážou vyjadřovat srozumitelně či přesně, nám děti velmi rychle vyvrátily. Zeela suverénně dokázaly nakreslit a popsat půdorysy bytů, domů, okolí, skutečné či vysněné komunikace v obcích a městech, dokázaly vyjádřit svůj vztah k architektuře, ke svému hřišti, k parku. Potíže jim nečinilo ani přejít od jednotlivostí k „dětskému“ urbanismu a popisu obcí a měst jako celku.

Žáci osmi ZDŠ v Jihomoravském kraji (6.—9. tříd) dostali podle standardizovaných instrukcí úkol znázornit kresbou nebo popsat a) místo, kde by chtěli bydlet, b) jak by chtěli bydlet (dům a jeho okolí), c) jak by měl vypadat jejich pokoj (byt). Námět či způsob zpracování si děti vybíraly samy. Výběr tématu nás zároveň upozornil na to, co považují děti v tomto věku za významnější. Jejich fantazii jsme neomezovali ekonomickými ani finančními limity.

Kromě toho jsme zjišťovali místo, typ a kvalitu současného bydliště, zaměstnání rodičů, počet sourozenců a vybavení domácností předměty dlouhodobé spotřeby. Doplnujícími otázkami jsme se snažili postihnout, kterým místům v obcích nebo městech přikládají děti symbolický význam, která mají rády a na která jsou hrdé.

Reprezentanty velkoměstského prostředí byly děti z brněnských škol, a to ze sídliště Lesná, ZDŠ na Bratislavské ulici (oblast města určená k přestavbě), ZDŠ na tř. 9. května (centrum města), ZDŠ v Křenové ulici („černá zóna“ města); menší město bylo zastoupeno znojemskými dětmi a dětmi z okolí Znojma; venkov reprezentovaly děti ze Slušovic (obec u Gottwaldova) a Hrušovan n/J. (experimentální středisková obec).

Přesto, že jsme se řady šetření účastnili osobně a v ostatních případech pracovali učitelé podle přesně stanovených instrukcí, bylo třeba postupovat při analýze a interpretaci získaných dat opatrně. Snažili jsme se vyloučit všechny případy, kdy se učitelé snažili z prestižních nebo jiných důvodů žáky ovlivnit a vypustili jsme také práce, kdy měli sousedé v lavici na řešený problém nápadně shodný názor, tedy jen opisovali. V souboru všech prací bylo kupodivu snadné najít ty, které byly nějakým způsobem ovlivněny zvenčí. Děti své zážitky a vnímání životního prostředí podaly různými způsoby a prostředky. Abychom je pochopili, museli jsme odložit řadu našich

(1) Šetření realizovala skupina pracovníků Výzkumného ústavu výstavby a architektury v roce

1977 na souboru 990 dětí.

vžitých kritérií, pozorovat skryté hry a chování dětí tohoto věku a usnadnit si tak chvilkový vstup do jejich světa.

Při zjišťování názoru dětí na životní prostředí jsme získali celkem 979 údajů, z toho o domě a jeho okolí 636 (337 kreseb a 299 slohových prací) a o bytě a vlastním pokoji 343 údajů (117 kreseb a 226 slohových prací).

Tabulka 1

| Údaje               | Lokalita      |       |                   |       |                    |       |              |       |        |       |
|---------------------|---------------|-------|-------------------|-------|--------------------|-------|--------------|-------|--------|-------|
|                     | Venkov celkem |       | Malé město celkem |       | Velké město celkem |       | Město celkem |       | Celkem |       |
|                     | abs.          | %     | abs.              | %     | abs.               | %     | abs.         | %     | abs.   | %     |
| Dům a okolí: kresby | 122           | 28,6  | 55                | 47,0  | 160                | 36,8  | 215          | 38,9  | 337    | 34,4  |
| slohové práce       | 154           | 36,1  | —                 | —     | 145                | 33,3  | 145          | 26,3  | 299    | 30,6  |
| Byt, pokoj: kresby  | 10            | 2,3   | 62                | 53,0  | 45                 | 10,4  | 107          | 19,4  | 117    | 11,9  |
| slohové práce       | 141           | 33,0  | —                 | —     | 85                 | 19,5  | 85           | 15,4  | 226    | 23,1  |
| Celkem              | 427           | 100,0 | 117               | 100,0 | 435                | 100,0 | 552          | 100,0 | 979    | 100,0 |

Kresby a slohové práce jsme podrobili obsahové analýze, jejíž výsledky jsme shromáždili do přehledných tabulek, kde jsou zaznamenány představy a názory dětí na: 1. typ domu, 2. vybavení domu, 3. stavebně technický charakter domu, 4. bezprostřední okolí domu, 5. urbanistický popis okolí, 6. co si děti přejí s domem vlastnit (předměty dlouhodobé spotřeby). Tabulky v tomto článku představují pouze výběr některých sledovaných prvků obsahové analýzy.

Ze všech kreseb domů a jejich okolí jsme vybrali 50, které ukazují charakteristické odlišnosti zkoumaných oblastí (škol) a nejčastěji kreslené typy domů. Tyto kresby jsme konfrontovali se skutečností, navštívili a vyfotografovali skutečná bydliště dětí, bezprostřední okolí a zaznamenali celkový charakter zkoumané lokality. Kresby jsme doplnili fotografickým materiálem a autentickými výpověďmi jejich autorů. Ze slohových prací jsme vybrali nejčastější a nejzajímavější výroky a opět konfrontovali se skutečností. V závěrečné práci jsme použili výroky dětí k doplnění kreseb a výsledků obsahové analýzy. (2)

Děti si mohly vybrat námět práce i způsob, jakým se vyjádří. 65 % jich nakreslilo nebo popsal dům a jeho okolí. Zdá se, že velkoměstské děti cítí palčivěji nedostatky v bydlení než děti z ostatních lokalit. Nejkritičtější jsou k dosavadnímu bydlení děti z „černé zóny“ města a z městské čtvrti určené k asanaci. Děti z městského centra se v mnohem větší míře než ostatní soustředily na popis svého pokoje a bytu. Jejich vyjádření k životu v centru města, možnostem her a pohybu bylo vesměs negativní. Podle výpovědí a kreseb se ukázalo, že děti z centra města považují byt za jediný svět, ve kterém se mohou volně pohybovat a který mohou svými nápady měnit. Ruch a pohyb návštěvníků centra je „poučil“, že na dům a jeho okolí jen stěží mohou mít vliv.

Názory dětí na typ domu, jeho okolí, byt i technické vybavení se lišily nejen podle měst a obcí (viz tabulka 2—3), ale byly odlišné i v jednotlivých částech města.

#### Názory dětí městských lokalit

Polovina městských dětí dávala přednost bydlení v individuálním rodinném domku (který často honosně nazývaly vilou) s terasami, balkóny, bazény a garážemi. Nejtoužebnější a s náznaky nemožnosti splnění podobných přání se pro rodinné domky vyslovovaly děti z oblasti určené k přestavbě, kde domy nejsou opravovány a byty i hygienická zařízení zůstávají proto na úrovni přelomu století. Rekreační možnosti a bytové podmínky místních obyvatel jsou zde na velmi nízké úrovni. Značné procento obyvatel představují osamělí staří lidé a početné rodiny cikánského původu. (3)

(2) Žižková, L. a kol., *Jak bych chtěl bydlet (názory městských a venkovských dětí na bydlení)* část I. Brno, VÚVA 1977.

Děti v této oblasti jsme se neptali, kde by chtěly bydlet, přesto jich mnoho uvedlo přání žít někde na venkově nebo na samotě. I když jsme vzali v úvahu romantické sklony dětí, je důležité, že pouze v této oblasti je přání „bydlet na samotě“ rovnoměrně rozloženo do všech tříd (věkových ročníků) a verbálně emocionálně nejsilněji zdůrazněno ve srovnání se všemi ostatními zkoumanými školami. Kresbou i slovem byla podtržena silná touha po zákoutích pro přátelská posezení, po lavičkách v blízkosti uklidňujících stromů a vody.

Tabulka 2. Výběr některých sledovaných prvků obsahové analýzy (kreseb a slohových prací) podle zkoumaných lokalit

| Výběr sledovaných<br>prvků                                  | Lokality         |                           |                                   |                       |                           |               | Celkem |                         |
|-------------------------------------------------------------|------------------|---------------------------|-----------------------------------|-----------------------|---------------------------|---------------|--------|-------------------------|
|                                                             | Venkov<br>celkem |                           | Malé<br>město<br>celkem<br>kresby | Velké město<br>celkem |                           | Celkem        |        |                         |
|                                                             | kresby<br>v %*)  | slohové<br>práce<br>v %*) |                                   | kresby<br>v %*)       | slohové<br>práce<br>v %*) | kresby<br>v % |        | slohové<br>práce<br>v % |
| <i>Typ domu</i>                                             |                  |                           |                                   |                       |                           |               |        |                         |
| rodinný domek<br>(s rovnou střechou)                        | 57,4             | —                         | 34,5                              | 51,3                  | —                         | 50,7          | —      |                         |
| venkovská „vila“<br>(s podkrovím a<br>mansardou)            | 8,2              | 3,2                       | —                                 | 1,9                   | —                         | 3,9           | 1,7    |                         |
| panelové domy sídliš-<br>tního charakteru<br>(vícebytové)   | 9,8              | 13,6                      | 12,7                              | 19,3                  | 1,4                       | 15,4          | 7,7    |                         |
| rodinný dům typ<br>„Šumperk“                                | 4,1              | 3,9                       | 2,3                               | 0,6                   | —                         | 2,1           | 2,0    |                         |
| rodinný dům typ<br>„OKAL“                                   | —                | —                         | 3,6                               | 0,6                   | —                         | 0,9           | —      |                         |
| rodinný domek átriový                                       | —                | —                         | —                                 | 0,6                   | —                         | 0,3           | —      |                         |
| srub, hájenka                                               | 6,6              | 4,5                       | 3,6                               | 5,6                   | 3,4                       | 5,6           | 4,0    |                         |
| hrad, zámek, zámeček                                        | —                | —                         | —                                 | 9,9                   | —                         | 4,5           | —      |                         |
| dům „fantazie“                                              | 0,8              | —                         | 5,5                               | 7,5                   | —                         | 4,7           | —      |                         |
| <i>Vybavení domu,<br/>stavebně technický<br/>popis domu</i> |                  |                           |                                   |                       |                           |               |        |                         |
| terasa, balkón                                              | 56,6             | 45,5                      | 65,5                              | 46,9                  | 28,3                      | 53,4          | 37,1   |                         |
| garáž                                                       | 27,9             | 21,4                      | 31,0                              | 49,4                  | 81,4                      | 38,6          | 50,5   |                         |
| bazén                                                       | 4,1              | 1,1                       | 7,3                               | 37,5                  | 62,1                      | 20,5          | 35,8   |                         |
| sauna                                                       | —                | —                         | —                                 | 4,4                   | 18,6                      | 2,1           | 9,0    |                         |
| hospodářské<br>příslušenství                                | —                | 0,6                       | —                                 | —                     | 0,7                       | —             | 0,7    |                         |

\*) Procentní výskyt sledovaného prvku analýzy v sumě kreseb nebo sumě slohových prací získaných v popsané lokalitě (viz tabulka 1)

Bez zvláštního vyzvání se zdejší děti zajímaly také o vzdálenější prostředí a okolí bydliště. 40 % jich umístilo dům v blízkosti lesa, 30 % ho nakreslilo mezi horami a kopci. Málo atraktivní prostředí pro dětský svět pohybu a soutěživých her vyjadřuje slovně a kresbou popsany zájem o hřiště, tělocvičny a koupaliště.

Pojem „moderní bydlení“ se pouze dětem v této čtvrti spojoval se slovním označením „vícebytové, sídlištní, panelový dům“ (asi čtvrtina prací). Tři čtvrtiny kreseb charakterizují jednopatrové až dvoupatrové domy s velkými prosklenými plochami a několika stupňovitými terasami. Ve srovnání s ostatními školami jsou však častěji preferovány také tří- a vícepodlažní budovy.

Tabulka 3. Výběr některých sledovaných prvků obsahové analýzy  
(kreseb a slohových prací) podle zkoumaných lokalit

| Výběr<br>sledovaných prvků                | Lokalita         |                  |                                      |                          |                  |        |                  |
|-------------------------------------------|------------------|------------------|--------------------------------------|--------------------------|------------------|--------|------------------|
|                                           | Venkov<br>celkem |                  | Malé<br>město<br>celkem<br><br>v %*) | Velké<br>město<br>celkem |                  | Celkem |                  |
|                                           | kresby           | slohové<br>práce |                                      | kresby                   | slohové<br>práce | kresby | slohové<br>práce |
|                                           | v %*)            | v %*)            |                                      | v %*)                    | v %*)            | v %    | v %              |
| <i>Bezprostřední okolí<br/>domů</i>       |                  |                  |                                      |                          |                  |        |                  |
| zahrada, sad                              | 61,5             | 57,8             | 56,4                                 | 30,6                     | 51,7             | 46,0   | 54,8             |
| květiny                                   | 30,3             | 39,0             | 54,5                                 | 42,5                     | 6,2              | 40,1   | 23,1             |
| stromy                                    | 86,1             | 37,7             | 72,7                                 | 70,6                     | 18,6             | 76,6   | 28,4             |
| trávník                                   | 54,1             | 14,3             | 69,1                                 | 70,0                     | 9,0              | 64,1   | 11,7             |
| voda (jezírko, potok,<br>řeka)            | 20,5             | 21,4             | 29,1                                 | 39,4                     | 36,6             | 30,9   | 28,8             |
| lavičky                                   | 9,8              | 4,5              | 32,7                                 | 31,9                     | 7,6              | 24,0   | 6,8              |
| plot                                      | 28,7             | 24,0             | 20,0                                 | 15,0                     | —                | 20,8   | 12,4             |
| <i>Urbanistický popis<br/>okolí</i>       |                  |                  |                                      |                          |                  |        |                  |
| hřiště                                    | —                | 3,2              | 1,8                                  | 16,3                     | 15,9             | 8,0    | 9,4              |
| tělocvična                                | —                | —                | —                                    | 5,6                      | 15,9             | 2,7    | 7,7              |
| kino                                      | —                | —                | —                                    | 1,9                      | 9,7              | 0,9    | 4,7              |
| návrh vedení<br>komunikace,<br>komunikací | —                | —                | —                                    | 8,1                      | 7,6              | 3,9    | 3,7              |
| park                                      | 0,8              | 5,2              | —                                    | 0,6                      | —                | 0,6    | 2,7              |
| les                                       | 15,6             | 31,8             | 21,8                                 | 20,6                     | 24,8             | 19,0   | 28,4             |
| hory, kopce                               | 6,4              | 4,5              | 5,5                                  | 20,6                     | —                | 13,1   | 2,3              |

\*) Procentní výskyt sledovaného prvku analýzy v sumě kreseb nebo sumě slohových prací získaných v popsané lokalitě (viz tabulka č. 1)

Tabulka 4. Výběr některých sledovaných prvků obsahové analýzy  
(kreseb a slohových prací) podle zkoumaných lokalit

| Výběr sledovaných prvků   | Lokalita      |               |                   |                    |               |        | Celkem        |
|---------------------------|---------------|---------------|-------------------|--------------------|---------------|--------|---------------|
|                           | Venkov celkem |               | Malé město celkem | Velké město celkem |               |        |               |
|                           | kresby        | slohové práce |                   | kresby             | slohové práce |        |               |
|                           | v %*)         | v %*)         |                   | v %*)              | v %*)         |        |               |
|                           | kresby        | slohové práce | kresby            | kresby             | slohové práce | kresby | slohové práce |
|                           | v %           | v %           | v %               | v %*)              | v %*)         | v %    | v %           |
| <i>Chtěné vlastnictví</i> |               |               |                   |                    |               |        |               |
| automobil                 | 4,1           | 3,2           | 5,5               | 19,4               | 40,7          | 11,6   | 21,4          |
| letadlo                   | 0,8           | 1,3           | —                 | 12,5               | 29,7          | 6,8    | 15,0          |
| loď                       | —             | —             | 1,8               | 8,1                | 7,6           | 4,1    | 3,7           |
| zvíře, zvířata            | 1,6           | 2,4           | 7,3               | 8,1                | 49,7          | 5,6    | 25,4          |

\*) Procentní výskyt sledovaného prvku analýzy v sumě kreseb nebo sumě slohových prací získaných v popsané lokalitě (viz tabulku 1).

Za znaky „luxusního bydlení“ řada dětí této oblasti považovala už ústřední topení, koupelnu, WC v bytě, zářivkové osvětlení. Zahrady a bazény situovaly na střechy a terasy svých vysněných domů a v jejich okolí si přály mít zvlněný terén, stromy, trávu, květiny a keře.

Děti této oblasti se snažily velmi často vyjádřit svou představu o „luxusu“. Neprojevila se ani tak v popisu domu a jeho okolí, kde se odrazily spíše nedostatky současného bydlení, ale ve vybavení domu a množství požadovaného vlastnictví spotřebních předmětů. K domu, většinou jedno-duše popsanému a nakreslenému, patřila garáž, bazén se skluzavkami a vodotrysky, sauna, jeden či více automobilů, letadlo, vrtulník, loď, člun nebo plachetnice, cizokrajné rostliny, zvířata i předměty. Velmi důležité bylo pro nás zjištění, že více než polovina dětí chtěla mít u sebe nějaké zvířátko a že jim daly přednost před všemi popsanými „luxusními“ předměty.

*Průmyslová oblast* kolem ulic Křenové, Dornychu a Špitálek se často označuje jako „černá zóna“ města. V pěti- až šestiposchoďových nájemních domech z konce minulého a počátku tohoto století žijí sociálně slabší vrstvy obyvatelstva a větší rodiny v hygienicky nevyhovujících domech a bytech. Je zde největší spád průmyslových exhalátů, málo zeleně a hustý dopravní ruch výpadové komunikace na severní a východní Moravu. Obyvatelé této části města nemají téměř žádné rekreační možnosti v místě bydliště a nevlastní ani žádné rekreační objekty mimo Brno. Národnostní, socioprofesionální a vzdělanostní složení obyvatel této oblasti vysvětluje také vysoký výskyt sociálně patologických jevů. (3)

Děti ze školy v Křenové ulici vyjádřily svá přání kresbami. Zajímá je spíše vlastní dům, popřípadě jeho bezprostřední okolí. Širší prostředí, možnosti sportovního nebo kulturního využití na rozdíl od dětí žijících v podobných životních podmínkách v Bratislavské ulici kresbou ani slovem nekomentovaly. K jejich představě dobrého bydlení patří jedno- až dvoupatrový dům s rovnou střechou, ležící v blízkosti lesa, kopečků nebo hor. Patří k němu trávník, stromy, voda a lavička na sezení stejně jako garáž a bazén v domě. Domy byly zdobený řadou nefunkčních prvků v podobě sloupů, zábradlí, mozaikového obložení fasád a zdobených plotů. Práce dětí z této oblasti naznačovaly více než práce ostatních městských dětí uzavřenost či spíše důraz na soukromý svět. Neozval se zde sociální ani sounáležitostní tón společného života s ostatními lidmi.

Opakem byly postoje a názory dětí narozených a vychovaných v sídlišti Lesná. O tom, že sociální prostředí tohoto sídliště a styk s mnoha lidmi má na dětské názory a postoje vliv, svědčilo i to, že si žádné dítě z Lesné, na rozdíl od všech ostatních městských a venkovských dětí, neohradilo svůj majetek plotem nebo ohradou. Děti z Lesné také mnohem častěji uvažovaly v kategoriích „my“ — větší děti, malé děti, sourozenci, celá rodina, rodiče, obyvatelé Lesné.

Brněnské sídliště Lesná je uváděno jako jedno z nejlepších československých poválečných sídlišť. Čtyř- až dvanáctiposchoďové panelové či cihlové domy jsou usazeny kolem dvou zalesněných roklí. Stromy vnitrosídlištní zeleně dosahují výšky prvních pater domů. Děti si zde nemusí hrát jen na vybetonovaných hřištích (ta se v zimě mění na kluziště), ale i v lesích a roklích v blízkém okolí. Na větších travnatých plochách mohou hrát i náročnější míčové hry. Na Lesné žijí většinou sociálně silnější rodiny střední věkové kategorie s jedním až dvěma dětmi. Vysoká zaměstnanost žen částečně vysvětluje vysoký standard domácností, jejich vybavenost předměty dlouhodobé spotřeby a rekreační vlastnictví mimo město. (3)

Na Lesné zatím chybí vodní plocha, a tak dvě třetiny dětí ze ZDŠ v Nejedlého ulici psaly o jezírkách, potocích, řekách a rybnících v blízkosti bydliště. Své přízemní nebo jednopodlažní „vily“ obklopila polovina dětí zelení a zahradou a zasadila je v blízkosti vody, čtvrtina dětí umístila své domy v lese a 15 % ve „volné přírodě“. Často se objevoval motiv bydlení „v klidu“, „v tichu“, „bez lidí“ apod. Ruch okolní komunikace kolem Lesné se odrazil v jedné třetině prací. Menší část kreslených představ se uchýlila do vzdálenější budoucnosti. Domy jsou umístěny pod mořem nebo na jiné planetě. Ti, kteří zůstávají na Zemi, počítají se zcela zničeným životním prostředím, a proto je příroda umístěna do zvláštních vyhrazených prostorů. Nové typy dopravních prostředků a komunikací obklopují domy fantazie ze všech stran.

Děti z Lesné mají velmi dobré možnosti ke hrám v přírodě. Téměř polovina z nich se však zmínila o potřebě sportovních zařízení, tělocvičen a náročnějšího nářadí, kde by si mohly zkoušet různé cviky a nové sportovní disciplíny. Podávaly často přesný urbanistický návrh na vybavenost blízkého a vzdálenějšího okolí domů, velikost a vybavení sídliště, návrhy na typ a vybavení hřišť, na kulturní, administrativní, obchodní a sportovní centra, na úpravy terénu i typ zeleně. (4)

Pouze čtvrtina dětí počítá k ideálnímu bydlení vlastnictví auta, pětina vlastnictví letadla. Nad všemi civilizačními předměty však zvítězila touha po blízkosti nějakého zvířete — od psa a kočky, křečka či morčete až ke „lvovi s maslím na krku“. Dětem z Lesné se líbí volná či jen částečně upravená příroda, rozepisovaly se o lesích, neupravených parcích, křoviscích, jamách do země, stromech, rybnících a řekách.

Děti z *městského centra*, vychované většinou v parcích a větších bytech, také touží po přírodě, zeleni, stromech, trávě a vodě. Představují si ji však jinak. Popisují a kreslí ji tak, jak ji znají od dětství — upravenou do cestiček, záhonků, mís s květinami, jezírek s lekníny a altánky, lavičkami pod stromy. Polovina z nich si představuje svůj „ideální“ dům jako sídlištní typ panelového domu o třech, čtyřech a více podlažích v pozadí s lesem. V jejich pracích se často objevovala poznámka, že „...bydlení na sídlišti je lepší, protože je u lesa a jsou tam alespoň nějaká hřiště...“ Ta dětem městského centra skutečně velmi chybí. Častěji než v jiných školách se jako představa ideálního bydlení objevil také „hrad, zámek, zámeček“ nebo „...bydlení ve starých opuštěných domech...“.

### *Názory dětí menšího města*

Okresní město Znojmo s 25 tisíci obyvateli má vzhledem ke svému přírodnímu okolí všechny předpoklady pro příjemné bydlení. Děti ze dvou zkoumaných znojemských škol bydlí jak v historické části města v malých, stárnoucích a hygienicky nevyhovujících dvoupatrových domech, tak ve tři- až čtyřpatrových maloměstských domech v okolí znojemské radnice a čtyři- až pětipatrových domech kolem nádraží. Část dětí dojíždí do Znojma z okolních obcí, kde vyrůstají vedle tradičních bílých stavení, obklopených zelení a květinami, také nové krychlové domy, zdobené sloupovím, „slunečkovými“ ploty a barevnými mozaikami v oknech.

Obrázky znojemských dětí představují většinou bydlení v jedno- až dvoupatrových domech s rovnou nebo sedlovou střechou, tři čtvrtiny z nich mají balkón. Obrázky působí poklidně a idylicky, ve dvou třetinách kreseb jsou obklopeny upravenými zahrádkami, květinami, stříhaným trávnikem a cestičkami. V paletě kreslených rodinných domků se vedle „moderních, krychlových“ a „vícebytových, sídlištních“ domů objevují také domky atriové, OKALy, „šumperáky“ a „domy budoucnosti“, které se otáčejí za sluncem a jsou vytápěny sluneční energií. Polovina dětí neopomněla pečlivě nakreslit typ kamenného obložení, krytiny a různých mozaik. Vodu kreslily znojemské děti čtyřikrát častěji v přírodní podobě jezírek a rybníků než jako vykachlíkované bazény. Nevyjádřily se žádným způsobem k vybavení širšího prostředí bydliště sportovními nebo kulturními zařízeními. Různorodé prostředí malého města a vesnice s atraktivním přírodním okolím pravděpodobně plně uspokojuje jejich požadavky na životní prostředí.

### *Názory venkovských dětí*

*Hrušovany nad Jevišovkou* patří k větším obcím, které leží v odlehle poloze od větších měst. Byly vybrány jako urbanisticky experimentální středisková obec. V obci bylo vybudováno několik čtyřpodlažních panelových domů a velká lokalita nových typů rodinných řadových a málopodlažních domů, v nichž bydlí asi polovina dotazovaných dětí. Více než třetina jich bydlí v samostatně stojících rodinných domech, které byly v nedávné době přestavovány. Lužní lesy, stepnatá krajina, ani řeka Jevišovka nenabízejí místním obyvatelům kvalitní obytné a rekreační prostředí. Také zeleň v obci působí zaprášeně a neudržovaně.

Snad proto stála více než polovina dětmi popsaných domů u lesa nebo v parku a více než čtvrtina domů kreslených byla v blízkosti kopečů nebo hor. Téměř všechny hrušovanské děti obklopily dům zahradou se sadem, trávnikem a květinami. Více než polovina si přeje mít v blízkosti jezírko, rybník nebo řeku. Okolí domu by mělo být „pěkné“, bližší podrobnosti děti neuváděly.

Přízemní nebo jednopatrové domy krychlového tvaru s rovnou střechou a jedním nebo více balkóny, terasami a prosklenými plochami označily za „moderní“ a ve srovnání s kresbami žáků ostatních zkoumaných škol je častěji zdobily nevhodným sloupovím, schodištěm, zábradlím či mozaikami na fasádách či v oknech. Necelá třetina si přála mít u tohoto „moderního“ bydlení garáž, třetina bazén.

*Slušovice*, vzdálené asi 20 km od Gottwaldova, leží v kopcovitě a lesnatě krajině Hostýnských vrchů. Do slušovické školy se sjíždějí žáci z blízkých malých venkovských obcí. Více než 90 % dotazovaných dětí bydlí v nových nebo nedávno přestavovaných rodinných domech. Na urbanistický a sociální rozvoj obce má velký vliv pokrokové a prosperující jednotné zemědělské družstvo, které v mnoha směrech ovlivňuje život všech slušovických občanů.

Děti slušovické školy kladly největší důraz na popis a charakteristiku domu a jeho bezprostředního okolí. Jejich popisy byly velmi věcné, bez zveličování a přílišné fantazie, většinou vyjádřené v přesných rozměrech domu a zahrady. Bylo vidět, že řada dětí ve svých pracích vycházela z vlastních zkušeností s přestavbou nebo renovací domků, v nichž bydlí. Polovina dětí se slovně vyjádřila, že chce bydlet v domě „moderním“ a šestina v domě „prostorném“. Výraz modernosti viděly děti v rovné střeše a balkónech. Téměř u každého domu rostly okrasné stromy topolovitého tvaru. Slušovické děti důsledně odlišovaly stromy ovocné od okrasných a neopoměly uvést, zda zahrádka slouží k okrase nebo k užítku. Často chtěly mít „hodně ovocných stromů, sad a zeleninovou zahrádku“, někdy i „lesa kousek“ nebo „za chalupou černý les a louku“. Okrasnou zahrádku před domem ozdobily trávnikem, květinami, skalkami, hrady, houpacími lavičkami a jezírky

a důkladně vše ohradily plotem, za nímž byl už jen vydlážděný „městský“ chodník. Ve srovnání s ostatními školami kladly děti slušovické školy na plot značný důraz. Ostatní okolí domu blíže nepopsaly, mělo by být „pěkné“, s „čistým vzduchem“ a „zábavou kolem“. Zarážející byly časté narážky dětí na „idylkou“ vesnickou sousedskost. K dobrému bydlení totiž patří také „nehádat se se sousedy“, „bydlet v klidu“, „bydlet v pohodě a spokojenosti“, „žít ve shodě s jinými lidmi“, „mít hodnou rodinu, muže a sousedy“.

### *Závěrem*

Výsledky obsahové analýzy kreseb a slohových prací o vztahu dětí k životnímu prostředí a jejich srovnání se skutečností navozují řadu důležitých otázek. Nelze pochybovat o tom, že prostředí působí na formování základních postojů, životních hodnot a návyků nejvíce v dětství a že určuje ve značné míře aspirace v dospělém věku. Mechanismus působení prostředí je velmi složitý, spoluvytvářejí ho širší společenské podmínky, škola, rodina, hromadné sdělovací prostředky a další.

Bez ohledu na lokalitu, v níž bydlely, dávaly všechny děti přednost bydlení v rodinných domech s přírodními prvky v bezprostředním okolí. Obsahová analýza kreseb s dětskými představami o bydlení však naznačila difference mezi názory městských a venkovských dětí. Typ navrhovaného domu, bytu, pokoje i charakter okolní přírody vždy v jednotlivých lokalitách vyjadřoval dosavadní znalosti a zkušenosti dětí s prostorem a bydlením.

Venkovské děti dávaly ve více než třičtvrtě většiny přednost jedno- nejvýše dvoupatrovému rodinnému domku, samostatně stojícímu, s rovnou, sedlovou nebo mansardovou střechou a balkónem nebo terasou. Necelá třetina domů měla garáž a více než polovina byla zdobena různými zábradlími, schodišti, sloupky a obložení stěn či oken. Přírodní prvky považují venkovské děti za samozřejmost, o které není třeba psát, rozlišují však jejich okrasnou nebo užitkovou hodnotu. Děti z obcí v okolí Gottwaldova částečně připouštěly, jako jediné z venkovských dětí, možnost bydlení ve „vícebytových, sídlištních domech“.

Názory městských dětí na formy bydlení nebyly tak jednotné. Děti z menšího města se typem kreslených domů blížily spíše venkovským vzorům bydlení, dokázaly však uplatnit více fantazie než děti venkovské. Jejich kreslené domy byly také velmi často obloženy různými mozaikami, barevnými a různě zdobenými zábradlími, ploty, schody atd. Přírodní prvky jako by dotvářely idylkou představu o venkovském bydlení. Nebyl v nich však náboj naléhavosti a nutné potřeby, jako u dětí z velkého města, ani rozlišování užitkovosti či okrasy, jako u dětí venkovských.

Polovina dětí z velkého města dává přednost bydlení v jedno- nejvýše dvoupatrových samostatně stojících rodinných domech s velkými prosklenými terasami a balkóny, garážemi a bazény, obklopených trávníkem, stromy, lesy, horami a kopci. Jejich popisy a slohové práce jsou emocionálně silné a naléhavé a často s poznámkou, že se jim podobná přání stejně nikdy nevyplní. Terasy, garáže a balkóny chápou v jejich funkci, nezdůrazňují tolik prestižní hodnotu, jejich „modernost“ jako děti na venkově. Děti z městského centra a části města určené k přestavbě vidí často zlepšení své bytové situace v přestěhování do sídliště „u lesa“, „v přírodě“ apod.

Městské děti jsou kritické vůči svému okolí a dovedly dát řadu návrhů jak prostředí a bydlení zlepšit. Za jejich formulacemi se skrývají vážné věci — potřeba kontaktu s přírodou, zvířaty, půdou, vodou, hlínou i potřeba lidského porozumění a přátelství.

Metoda, kterou jsme použili, nabídla celou škálu informací, které lze získat poměrně malým a „levným“ sociologickým šetřením. Osvědčila se nám kombinace kreseb a slohových prací i fotografická konfrontace dětských přání se skutečnou úrovní bydlení.

Výsledky obsahové analýzy kreseb bychom těžko dokázali interpretovat, kdyby nám jasnější klíč k vysvětlení některých přání a názorů nedaly samy děti ve slohových pracích, popisech kreseb a kdybychom dostatečně neznali prostředí, v němž žijí.

Domníváme se, že je třeba důsledněji sledovat socioprofesionální a hmotnou úroveň rodin zkoumaných dětí, kterou v našem případě opomenuli mnohdy učitelé zaznamenat. K hlubšímu vysvětlení některých dětských volených forem bydlení a přírodních prvků je třeba také třídění podle jejich pohlaví a věku. Každá z těchto skupin byla totiž citlivější k jiným prvkům prostředí.

Šetření a jeho výsledky nás poučily, že ani standardizované instrukce nezabrání ovlivňování názoru a výtvarného projevu dětí. Je nutné, aby u podobných typů šetření byli výzkumníci osobně přítomni, zabránili rušivým vnějším vlivům a sledovali spontánní reakce dětí na pokládané otázky i při kreslení či psaní.

Před vlastní obsahovou analýzou kreseb a psaných prací je nutné připravit podrobnou soustavu přesně vymezených prvků analýzy. Ušetří několikrát přepracování soustavy prvků a pracnou zpětnou kontrolu všech analyzovaných prací. Vznikne tak dostatečný podklad pro kvantitativní zpracování získaných údajů. Obsahová analýza dětských kreslených a psaných projevů je pracná, přínáš však celou řadu podnětů a nápadů pro netradiční hodnocení vlivu životního prostředí na člověka.